

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ

Постановка проблеми. Приватизація землі й майна КСП у результаті їхнього реформування мали включити в суспільні процеси на селі людський фактор. Одержавши в процесі реформи право власності на землю й майно, колишні працівники колгоспів уперше за кілька десятиліть зіткнулися з необхідністю самостійно приймати рішення щодо його використання та взяти на себе економічну відповідальність за своє рішення. Проблема зводилась до того, щоб у процесі реформування КСП створити такі організаційно-правові форми господарювання, в яких були б задіяні відносини власності, адже лише власнику в кінцевому рахунку дістаються всі вигоди й витрати. У зв'язку з цим великого значення набуває завдання щодо формування економічних відносин, які б могли забезпечити використання переваг різних форм власності й господарювання.

Огляд досліджень з цієї проблеми. Питанням ефективності функціонування сільськогосподарських кооперативів в аграрному секторі національної економіки присвятили свої дослідження вітчизняні економісти-аграрники, серед яких найсуттєвіший внесок зробили В. Гончаренко, Ф. Горбонос, Ю. Губені, В. Зіновчук, П. Канінський, О. Крисальний, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Л. Молдаван, А. Пантелеймоненко, П. Саблук, І. Червен, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін.

Як відмічає Ф. Горбонос, кооператив може бути визнаним юридичною особою, проте бути недієздатним, якщо не вплинуть і не складуться як система виробничі відносини як у самому підприємстві, так і зовнішні, оскільки кооперація – це економічне явище, яке розвивається за певних соціально-економічних, ідеологічних і правових умов [1, с. 36-38]. Для того, щоб наповнити реальним змістом новий статус сільськогосподарського підприємства, необхідно привести у відповідність з вимогами ринкових відносин економічний механізм, тобто систему відповідних форм і методів впливу на виробництво для досягнення поставлених цілей. Саме це визначає актуальність даного дослідження.

Завдання дослідження. При проведенні дослідження ставилась мета відповісти на питання – якою мірою у сільськогосподарських виробничих кооперативах задіяні відносини власності та чи відповідає його економічний механізм ринковим умовам господарювання використовуючи абстрактно-логічний, монографічний, метод порівняння.

Виклад основного матеріалу. За формою присвоєння власність членів виробничого кооперативу є індивідуальною (приватною) власністю, а власність виробничого кооперативу – приватно-колективною власністю, бо вона інтегрує дві основи – приватне й колективне присвоєння засобів виробництва і його результатів. У цьому полягає економічний зміст відносин власності в кооперативі. Юридичні відносини власності реалізуються через тріаду власницьких правомочностей – володіння, розпорядження, користування, доповнені відповідальністю.

На період членства в кооперативі його члени добровільно передають кооперативу право власності, розпорядження, використання та право оперативного управління (на демократичних засадах) при збереженні права на безстрокове володіння власністю та право безперешкодного виходу з кооперативу зі своєю власністю. Ці відносини права власності визначають основу економічного механізму сільськогосподарських виробничих кооперативів. Отже, відповідно до форми власності, виробничий кооператив відноситься, згідно з класифікацією, прийнятою Держстандартом України, до колективного підприємства.

Економічний механізм функціонування кооперативу має забезпечити його діяльність відповідно до потреб членів кооперативу та представляє місію, цілі, засоби і способи їх задоволення. Місію кооперативу (як систему потреб) можна сформулювати так: задоволення економічних потреб своїх членів; динамічний розвиток кооперативу; участь у задоволенні суспільних потреб. На основі місії можна визначити цілі діяльності кооперативу: виробництво сільськогосподарської продукції, виконання робіт або надання послуг відповідно до економічних потреб членів кооперативу; просування продукції на ринок задля задоволення економічних потреб споживачів; отримання максимально можливого прибутку. Економічний механізм функціонування сільськогосподарського виробничого кооперативу представлений на рис. 1.

Засобами досягнення цілей кооперативу є ефективно використання виробничого потенціалу, який визначають економічні ресурси (фактори виробництва), що в економічній теорії одержали назву "праця", "капітал", "земля", "підприємницькі здібності". Праця є найбільш активним економічним ресурсом, який включає як фізичну й духовну складові, так і професійно-освітній рівень працівників. У процесі реформування КСП найбільш працездатна й активна частина членів КСП створила самостійні господарські формування: фермерські господарства, товариства, приватні підприємства та ін.

При створенні СВК ставилась на перший план мета – максимальне залучення членів із їхніми земельними й майновими паями, без урахування їхнього рівня працездатності та професійно-кваліфікаційних якостей, критеріїв. У кооперативах переважно залишались ті члени КСП, які за віком, освітою, кваліфікацією, фізичним станом не завжди відповідають вимогам сучасного виробництва. Проте саме від них залежить, наскільки ефективно використовуються засоби виробництва й успішно працює підприємство в цілому.

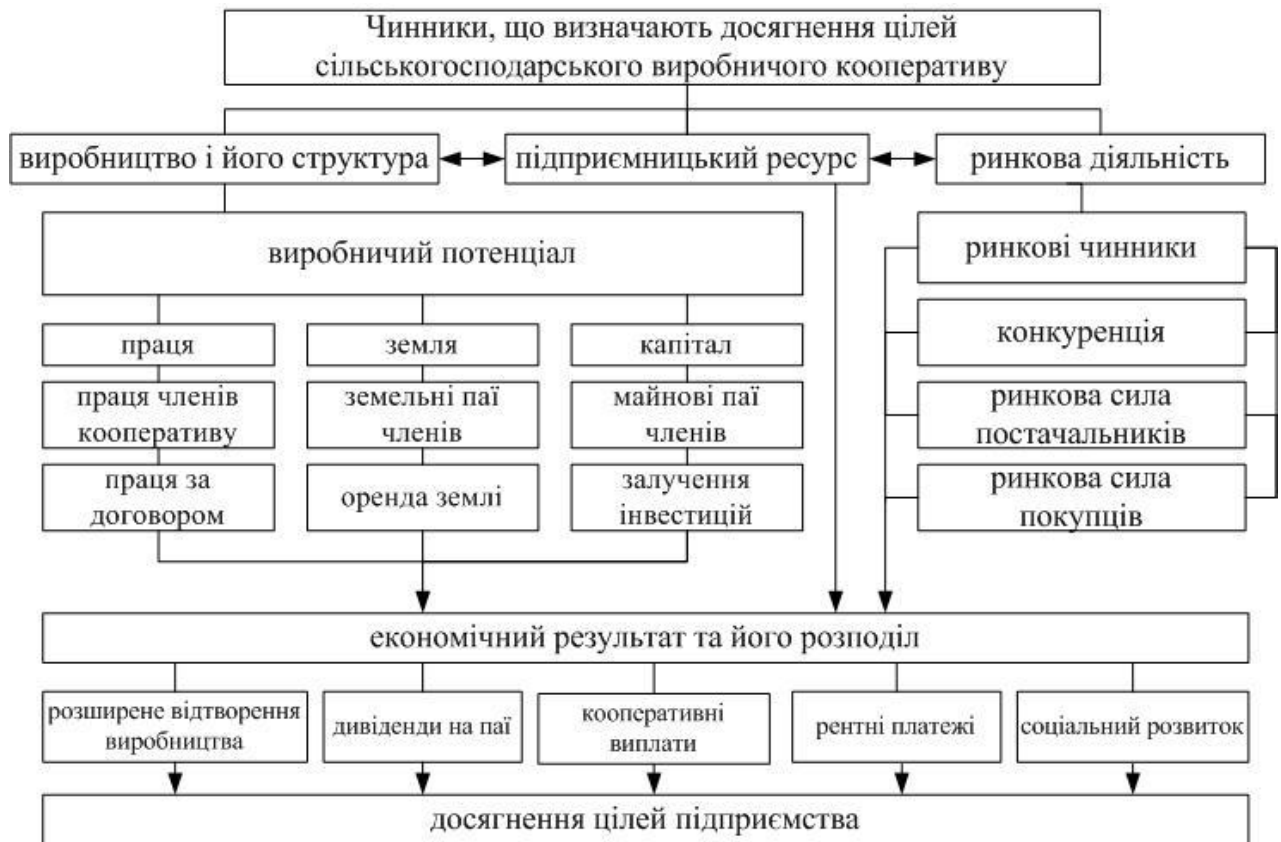

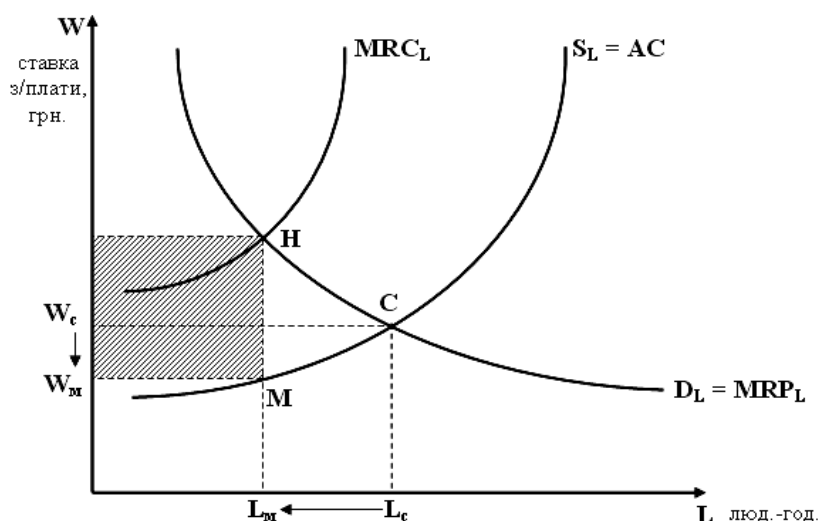
Рис. 1. Економічний механізм сільськогосподарського виробничого кооперативу
 Джерело: власні дослідження.

Законодавче закріплення положення про обов'язкову трудову участь членів кооперативу в його діяльності та права членів вимагати забезпечення їх робочим місцем не відповідає можливостям і економічній доцільності кооперативів. Це внутрішнє протиріччя не завжди дозволяє сформувавши трудовий колектив, який би за кількістю, віковим, освітнім цензами та професійністю відповідав критерію оптимальності й ефективності та забезпечував економію затрат живої праці за рахунок упровадження трудозберігаючих високо механізованих технологій. Фундаментальним принципом пізнання соціально-економічних явищ і процесів є пояснення їх через внутрішні суперечності. Розглянемо ці суперечності з точки зору ефективності використання ресурсу праці у виробничих кооперативах.

Ці протиріччя можна звести до такого: кожен окремо взятий член кооперативу відсторонений від безпосереднього використання ресурсів, переданих кооперативу та присвоєння результатів праці залежно від кількості та якості праці; твердження, що на підприємствах із власністю працівників або колективною власністю вони голосуванням вирішують будь-яке питання; відсутність прямої і повної економічної залежності праці управлінців від кінцевих результатів діяльності кооперативу; протиріччя між окремими групами працівників, що стоять за тією чи іншою господарською політикою управлінців і господарськими рішеннями керівників; протиріччя між рішеннями загальних зборів, правлінням і головою кооперативу; можливість вияву споживацьких настроїв у розподілі кінцевих результатів не на користь потребам розвитку кооперативу; рішення правління і загальних зборів кооперативу приймаються більшістю голосів, а не за принципом консолідованого голосування; наявність у межах одного підприємства трьох центрів влади й управління; статут кооперативу, який має забезпечувати єдність і вирішення наявних протиріч, не може повною мірою сприяти цьому, тому що також приймається більшістю голосів, а не консолідованим голосуванням; оплата праці членів кооперативу складається з оплати за виконану роботу, кооперативних виплат, виплат на паї та орендної плати за земельний пай.

Виплати на паї та кооперативні виплати здійснюються лише за наявності прибутку, тому не є безпосереднім, безперервним постійно діючим стимулом до високопродуктивної праці. Ця форма оплати праці діє переважно в довгостроковому періоді. Орендна плата за земельний пай складає згідно з законодавчою нормою лише 1,5% від вартості земельного паю, але ця норма і прийнята до розрахунків вартість землі нижче реальної ринкової її вартості, тому також не стимулює господарське ставлення до неї. Щодо розміру оплати праці за виконану роботу, то вона в сільському господарстві найнижча серед галузей економіки і не завжди виплачується вчасно, тому також не стимулює високопродуктивну працю. Обґрунтувати це можна з позицій неокласичної економічної теорії.

На рис. 2 гранична дохідність праці MRP_L визначає додатковий дохід, що може одержати кооператив при використанні додаткової одиниці праці. В умовах монополії на ринках сільськогосподарської продукції комерційних посередницьких структур і переробних підприємств ціни на сільськогосподарську продукцію зазвичай низькі й додатковий дохід $MRPL$ також занижений порівняно з конкурентним ринком. Разом із тим використання кожної додаткової одиниці праці збільшує граничні витрати $MRCL$ на ресурс.

- де: D_L – попит на працю = MRP_L ;
 S_L – пропозиції праці = AC ;
 W – ставка заробітної плати, грн./год.;
 W_c – ставка заробітної плати для умов досконалої конкуренції;
 W_m – ставка заробітної плати для умов монопсонії;
 MRP_L – гранична дохідність праці (крива попиту);
 MRC_L – граничні витрати праці (крива пропозиції);
 L – кількість праці, люд./год.

Рис. 2. Модель монопсонії на ринку праці

Джерело: [Задоя А.О., 2006, с. 182].

Використання праці згідно з економічною теорією таке: кооператив, що максимізує прибуток, повинен використовувати додаткові одиниці змінного фактору (праці) до тих пір, поки гранична дохідність від використання праці не буде дорівнювати граничним витратам на працю:

$$MRP_L = MRC_L$$

У випадку досконалої конкуренції рівновага встановлюється в точці С – перетину кривих попиту та пропозиції праці. Заробітну плату W_c одержало б L_c працівників. Оскільки у монопсонії конкурентів немає або їх мало, то крива пропозиції збігається з галузевою і має зростаючий характер унаслідок зростання альтернативної вартості ресурсу. Щоб збільшити залучення трудових ресурсів, кооператив змушений виплачувати більшу заробітну плату. Тому для монопсонії граничні витрати на ресурси вищі, ніж заробітна плата, і крива граничних витрат MRC_L проходить вище кривої пропозиції.

Відповідно точка максимізації прибутку “Н” кооперативу ($MRP_L = MRC_L$) відповідатиме меншій ставці зарплати W_m і меншій зайнятості L_m , ніж за умов досконалої конкуренції. Отже, згідно з економічними законами, максимізація прибутку на величину $\Delta H M W_m$, вимагає знизити кількість зайнятих працівників і рівень заробітної плати до рівня W_m , за якого MRP_L і MRC_L ресурсу рівні. Але це суперечить потребам членів кооперативу щодо гарантованого на законодавчому рівні забезпечення робочими місцями, заробітною платою та одержання виплат на паї відповідно до кінцевих результатів діяльності.

Вирішити цю дилему в реальних умовах виробничі кооперативи в короткостроковому періоді частіше всього неспроможні, а їхні члени при цьому виходять з кооперативу разом із земельними й майновими паями, що призводить зменшення

чисельності працівників, зменшення виробничих фондів і площі земельних угідь. У довгостроковому періоді потрібно підвищувати продуктивність ресурсів, знижувати ціни на них і підвищувати ціни на сільськогосподарську продукцію. Від вирішення цих питань буде залежати спроможність СВК як форми господарювання.

Динаміка чисельності постійних працівників основних сфер діяльності у виробничих кооперативах регіону підтверджує наведені вище міркування (табл. 1). За період, що минув від року заснування, має місце зниження чисельності постійних працівників основних професій у виробничих кооперативах усіх областей Південного регіону.

Середнє зниження в досліджуваних кооперативах складає 28,1%, у т. ч. в АР Крим – 17,5%, у Миколаївській, Одеській, Херсонській областях відповідно 16,1; 53,2; 43,7%. Меншою мірою це відноситься до більш успішно діючих кооперативів "Лиманський" Миколаївської області, "Радянська земля" Херсонської області, "Зеленоярське" Миколаївської області, "Агроцех 55" АР Крим та деяких інших.

Висновки. Не зважаючи на розгортання процесів реформування власності в АПК, економічний механізм господарювання залишається не пов'язаним із цим процесом. Наскільки інтенсивно змінюватимуться економічні відносини в аграрному секторі, наскільки природно у цей процес входитимуть відносини власності, настільки досконалим буде створено економічний механізм. Вивчаючи питання організації економічних відносин у сільськогосподарських виробничих кооперативах, дійшли висновку, що економічний механізм кооперативу необхідно розглядати як систему його соціально-економічних відносин і зв'язків, а також методів практичного впровадження відповідно до конкретних умов господарювання і фінансової діяльності. Сукупність відносин і зв'язків виявляється через відношення власності, відношення в процесі трудової діяльності, а також відношення розподілу й управління.

Таблиця 1

Динаміка чисельності постійних працівників основної сфери діяльності виробничих кооперативів

Назва кооперативу	Район республіки, області	Чисельність працівників, осіб		Збільшення (зменшення) працівників	
		Рік заснування	Рік дослідження	осіб	%
<i>Автономна республіка Крим</i>					
Ударник	Красноперекіпський	260	141	-119	-45,8
ім Калініна	Красноперекіпський	491	380	-111	-22,6
Родина	Сімферопольський	702	582	-120	-17,1
Зоря	Джанкойський	530	452	-78	-14,7
Агроцех 55	Красногвардійський	349	368	19	5,4
УСЬОГО		2332	1923	-409	-17,5
<i>Херсонська область</i>					
Лідія	Скадовський	425	329	-96	22,6
Радянська земля	Білозерський	167	128	-39	-23,3
Дружба	Великоолександрівський	85	39	-46	-54,1
Ім. Леніна	Новотроїцький	365	194	-171	-46,8
Борозенське	Великоолександрівський	731	544	-187	-25,6
УСЬОГО		1773	1234	-239	-43,7

<i>Миколаївська область</i>					
Авангард	Жовтневий	290	139	-151	-52,1
Зеленоярське	Миколаївський	93	78	-15	-16,1
Лиманське	Очаківський	478	510		6,7
УСЬОГО		867	727	+32	16,1
<i>Одеська область</i>					
Дружба народів	Котовський	369	156	-213	-57,7
Росія	Кілійський	332	158	-174	-52,4
ім. Шевченка	Татарбунарський	151	74	-77	-51,0
Южний	Кілійський	130	33	-97	-74,6
ім.Мічурина	Кілійський	250	150	-100	-40,0
УСЬОГО		1232	577	-655	53,2
У цілому по регіону		6204	4461	-1743	28,1

Примітка: критерії вибору СВК: 1) реальне функціонування СВК протягом 3-х років; 2) відповідність принципам, закладеним у Законі України "Про сільськогосподарську кооперацію"; 3) відсутність значного відхилення кількісних параметрів підприємства від середніх по цій групі.

Джерело: розраховано за даними господарств.

Анотація

В статті розглянуто питання економічного механізму функціонування сільськогосподарського виробничого кооперативу. Виявлено, що засобами досягнення цілей кооперативу є ефективне використання виробничого потенціалу, який визначають фактори виробництва "праця", "капітал", "земля", "підприємницькі здібності", при цьому праця є найбільш активним економічним ресурсом.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарський виробничий кооператив, праця, економічний механізм, власність.

Аннотация

В статье рассмотрен вопрос экономического механизма функционирования сельскохозяйственного производственного кооператива. Выведено, что средствами достижения целей кооператива является использование производственного потенциала, который определяют факторы производства "труд", "капитал", "земля", "предпринимательские способности", при этом труд наиболее активный экономический ресурс.

Ключевые слова: кооперація, сільськогосподарський виробничий кооператив, труд, економічний механізм, собствєнность.

Annotation

The question of economic mechanism of functioning of agricultural productive co-operative store is considered in the article. It is deduced, that facilities of achievement of aims of co-operative store is the use of productive potential, which is determined by the factors of production "labour", "capital", "earth", "enterprise capabilities", here labour the most active economic resource.

Key words: co-operation, agricultural productive co-operative store, labour, economic mechanism, property.

Список використаних джерел:

1. Горбонос Ф.В. Про теоретичні засади розвитку кооперації / Горбонос В.Ф. // Економіка АПК. – 1997. – № 2. – С. 36-38.

2. Горбонос Ф.В. Принципи організації й діяльності кооперативу / Горбонос Ф.В., Павленчик Н.Ф. // Вісник ЛДАУ: Економіка АПК. – 1998. – №4. – С.136–138.
3. Задоя А.О. Мікроекономіка: навч.посіб. / Задоя А.О. – 5-те вид., стер. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2006. – 211 с.
4. Минаков И.А. Кооперация и агропромышленная интеграция в АПК / Минаков И.А. – М.: Колос С, 2007. – 264 с.
5. Ткач А.В. Сельскохозяйственная кооперация / Ткач А.А. – 3-е изд., исп. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2005. – 364 с.